

เทศน์อบรมฆราวาส ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๙

สัจธรรมภายใน

การเทศน์ย่อมเป็นไปตามกาล สถานที่ บุคคลเหมือนกัน สถานที่บางแห่งต้องเทศน์ยับๆ ยั้งๆ วกๆ เวียนๆ ไม่สะดวก คำว่าสถานที่ หมายถึงบุคคลเป็นสำคัญ สถานที่นั้นก็ถือว่าชุมนุมกัน สถานที่ที่จะเหยียบคันเร่งให้เต็มที่เพราะทางราบรื่นดี ไม่มีหมูบ้านสัตว์ผ่านไปมา ผู้คนสัญจรไม่ค่อยมี ทางก็สะดวก การขับรถก็สบายมองเห็นได้ไกล เป็นเครื่องปลูกประสาทไปไปในตัวด้วย เพราะการขับรถเร็วต้องใช้ประสาทมากกว่าการขับไปตามปกติธรรมดา

การแสดงธรรมก็ไม่ผิดอะไรกับการขับรถ การเทศน์ยับๆ ยั้งๆ รั้งๆ รอๆ ก็ไม่สะดวก ให้สะดวกจริงๆ นั้น ถึงเหวี่ยงจะแตกออกจนผ้าเปียกหมดก็ตาม แต่มันสะดวกอยู่ในใจ เลยไม่ทราบถึงความร้อนความเย็นเป็นอย่างไร เพราะจิตไม่ออกมารับทราบทราบอยู่เฉพาะความรู้กับธรรมที่สัมผัสกันแยบๆ เท่านั้น มีเท่านั้น ไม่มีอย่างอื่นเข้ามาแอบแฝง ถ้าเป็นอย่างนั้นแล้วก็แสดงเต็มที่และสะดวก หนักเบาขนาดไหนก็เป็นไปตามขั้นของจิตของธรรม ของจิตคือของจิตผู้ฟัง ของธรรมก็คือธรรมที่ให้เหมาะสมกับผู้ฟัง เปิดเต็มที่ เร่งตามอัธยาศัย ธรรมก็ถึงใจทั้งผู้เทศน์และผู้ฟัง

ฉะนั้น การเทศน์สอนพระนักปฏิบัติล้วนๆ กับเทศน์สอนคนทั่วๆ ไปจึงต่างกันอยู่มาก จะให้เหมือนกันไม่ได้ เพราะสถานที่บุคคลไม่เหมือนกัน การเทศน์ก็เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ผู้ฟังจะสามารถรับประโยชน์มากน้อยเพียงไรก็ต้องแสดงออกตามนั้นจะให้เลยนั้นก็ไม่ได้เกิดประโยชน์ ผู้สามารถจะรับฟังได้อย่างเต็มที่ในธรรมทุกชั้น จะมาเทศน์ธรรมะชั้นที่ไม่เหมาะสมนั้นก็บ่อยเกิดประโยชน์เท่าที่ควร เพื่อให้เกิดประโยชน์ จะทำอย่างไร ก็ทำให้เหมาะสม คือเทศน์ด้วยเนื้อหาแห่งธรรมให้เหมาะสม

ด้วยเหตุนี้เอง เทศน์บางกัณฑ์จึงไม่มีเทป ห้ามไม่ให้อัดเลย ถ้ากัณฑ์อย่างนั้นต้องเทศน์เต็มเม็ดเต็มหน่วย เทศน์เต็มที่เต็มฐานของอรรถของธรรม ของเหตุของผลทุกสิ่งทุกอย่างรวมลงไปนั้นหมด ถ้าเป็นรถก็พุ่งๆ ผู้ฟังชั้นสมาธิ ชั้นปัญญา เฉพาะปัญญาชั้นละเอียดเหมาะสมที่สุดกับธรรมประเภทเผ็ดร้อนนั้น จิตผู้ฟังจะขยับตามพับๆ เทศน์ขนาดไหนจิตตามได้ทั้งนั้น เหมือนกับท่านเบิกทาง คือเทศน์บุกเบิกทางให้กว้างขวางแว้งแว้ง มองเห็นทิศทางไกลไกลได้สุดสายหูสายตา ทะลุปรุโปร่งทางสติปัญญา เพราะธรรม

เปิดให้รู้ให้เห็นทุกแง่มุมไม่มีทางสงสัย ราวกับมรรคผลนิพพานอยู่แค่เอื้อมมือในขณะนั้น บางรายก็แก้ได้ในขณะที่ฟังเป็นระยะ ๆ ไป

ที่ท่านว่าท่านสำเร็จมรรคผลนิพพานต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า เวลาประทานพระโอวาทให้แก่พุทธบริษัทก็เป็นด้วยเหตุนี้เอง แต่ก่อนเราก็ไม่ได้คิดอะไรมากนัก เหมือนกับว่ายังไม่ใช้วิสัยในระยะนั้น เพราะกำลังศึกษาเล่าเรียนซึ่งมุ่งต่อความจำมากกว่าความจริง เวลาปฏิบัติไป ๆ ก็ค่อยเกี่ยวโยงกันไปเอง เพราะความสนใจในภาคความจริงจากการปฏิบัติมีมากขึ้นโดยลำดับ มาปัจจุบันนี้เชื่อร้อยเปอร์เซ็นต์ว่า ทำไมพระพุทธเจ้าประทานพระโอวาทด้วยพระองค์เองต่อพุทธบริษัทสมัยนั้น จึงต้องได้สำเร็จมรรคผลนิพพานกันมากมาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดา ทรงรู้ทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับบรรดธรรมลึกลับที่หายากละเอียด ทรงบรรจุไว้ในพระทัยโดยสมบูรณ์ พร้อมทั้งจะนำออกสั่งสอนสัตว์โลกให้รู้เห็นบรรดธรรม ตามขั้นภูมิแห่งอุปนิสัยของตน ไม่มีอึดมีอันในการแสดง อีกประการหนึ่ง พุทธบริษัทผู้พร้อมแล้วด้วยอุปนิสัยที่ควรรับธรรมของพระพุทธเจ้าเข้าสู่ใจและรู้เห็นอย่างรวดเร็วก็มีอยู่มากมาย เหมือนแพทย์ผู้ชำนาญในการรักษาโรคชนิดต่าง ๆ กับโรคที่คอยรับยามีจำนวนมากปฏิบัติต่อกันย่อมได้ผลเป็นที่พอใจ

ถ้าจะเทียบก็เหมือนกับถ้วยชามหรือภาชนะสำหรับใส่สิ่งของต่าง ๆ บางอันสกปรกมาก ภาชนะบางอันมีความสกปรกน้อย การล้างก็ง่าย น้ำก็เป็นน้ำที่สะอาด ล้างก็สะอาดได้ง่ายเพราะมีความสกปรกน้อย นี่หมายถึงจิตใจที่มีมลทินเบาบางอยู่แล้ว พอได้รับธรรมซึ่งเป็นน้ำที่สะอาดจากพระพุทธเจ้า ใจก็ใสสะอาดได้รวดเร็วจนกลายเป็นใจบริสุทธิ์ได้ ที่เรียกว่าบรรลุธรรมขั้นนั้น ๆ ต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า

นี่ใจพวกเราเทียบก็เหมือนกับภาชนะ บางอย่างก็สกปรกมาก ล้างเสียจนจะหมดน้ำเป็นถึง ๆ มันก็ยังไม่สะอาดได้ มีหนายังเกี่ยวขวานเอามูลสดมูลแห้งมาเทลงในภาชนะ และเทลงใส่น้ำที่สะอาดให้กลายเป็นน้ำที่สกปรกไปด้วยอีก

ภาชนะบางอย่างล้างไม่ได้ก็มี สดวิสัยที่จะล้างให้ดีได้ น้ำยังมีคุณค่ายิ่งกว่าสิ่งที่ถูกล้างเสียอีก นำไปชะล้างให้เสียน้ำไปเปล่า ๆ ย่อมไม่ใช่ฐานะที่ควรทำ ที่พระพุทธเจ้าท่านชักสะพานนั้นก็เพราะเสียดายธรรมที่ไม่ควรเสียไปโดยไม่เกิดผลอันใด จะเป็นท่านองเอา ยาไปรักษาคนตายที่อยู่ในโลงผีให้ฟื้นคืนชีพมานั้นแล เพราะพวกปทปรมะได้แก่ประเภทที่ล้างไม่ออกเลย คือสิ่งสกปรกติดกันมาจนหาทางแยกกันไม่ได้ ล้างยังไงก็เหมือนกับเราล้างถ้วยชามที่มีลวดลายมาตั้งเดิมนั้นแล มันติดมาของมันอย่างเหนียวแน่นประหนึ่งเป็นอันเดียวกัน ในเวลานั้นมันติดกันถึงขนาดจมเทียว ไม่สามารถจะล้างออกด้วยน้ำได้

นี่พวกพทฺพระมะ คือพวกมิดแปดทิศแปดด้านทั้งวันทั้งคืน ไม่มีกระแสนจิตใจที่จะ เล็ดลอดออกมารับความจริงคือธรรมได้ ธรรมแสดงลงไป สอนลงไปเท่าไร ก็ไม่เกิด ประโยชน์ ก็เมื่อไม่เกิดประโยชน์แล้วธรรมเป็นของมีคุณค่า จะสอนไปให้เสียเวล่ำเวลา และเหนื่อยเปล่าไปทำไม ต้องซักสะพานคือไม่สั่งสอนเสียเลยดีกว่า ประเภทที่ง่ายก็ เหมือนกับภาษาที่มีความสกปรกน้อย พอล้างก็เริ่มสะอาด ๆ ไปเรื่อย ๆ จนสะอาดเต็มที่ ทำประโยชน์ได้เต็มภูมิ

คนมีหลายประเภทดังที่วานี้ เหมือนภาษามีหลายชนิด ฟังครั้งนี้คราวนี้ได้อุบาย อย่างนั้นขึ้นมา เข้าใจหายสงสัยในธรรมหรือในกิเลสประเภทนั้น หรือตัดได้ขาดกิเลส ประเภทนั้นแขนงนั้น ฟังครั้งต่อไปเข้าใจอย่างนั้น หลายครั้งหลายหนก็เลื่อนชั้นเลื่อนภูมิ ขึ้นไปเรื่อย ๆ เพราะผู้เทศน์ ๆ ด้วยความจริง รู้แล้วค่อยมาเทศน์ ไม่ใช่นำมาเทศน์แบบ สุ่มเดาทั้ง ๆ ที่ตนไม่รู้ และสอนด้วยความลุ่มคลำ ผู้ฟังก็จะเอาความจริงความแนใจมา จากที่ไหน มันก็ต้องลุ่มคลำเหมือนกัน เช่นเดียวกับคนตาบอดจูงคนตาบอดจะไปถึงไหน ต้องวกเวียนอยู่นั้น ต้นเสาต้นเดียว ต้นไม้ต้นเดียว คนตาบอดโดนไม้ทราบกี่ครั้งก็หน ก็ ไม่ทราบบว่าเป็นต้นไม้ที่เคยโดนมาแล้ว เพราะตามองไม่เห็น คนตาบอดจูงคนตาบอด ย่อมเป็นดังที่กล่าวมา คนตาบอดจูงคนตาบอดย่อมไปถูกที่ถูกต้องทางและปลอดภัย จึงผิดกัน อยู่มาก

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ฉลาดแหลมคม เรียกว่าคนตาดีพร้อมญาณวิถึ ทั้งตานอก ตาในประกอบกันโดยสมบูรณ์ การสั่งสอนสัตว์โลกจึงเป็นไปเพื่อความรู้จริงเห็นจริงได้ ง่ายยิ่งกว่าสาวก แม้จะรู้ถึงธรรมขั้นสุดยอดด้วยกัน แต่ความกว้างขวางลึกซึ้งในอุบายวิธี การต่าง ๆ นั้น ไม่เหมือนพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพุทธวิสัย เพราะฉะนั้นการสั่งสอนจึงต่างกัน ในส่วนปลีกย่อยทั้งหลาย แม้ส่วนใหญ่เหมือนกันก็จริง แต่การสั่งสอนธรรมส่วนละเอียด ที่ให้นามว่าส่วนใหญ่ ระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระสาวกก็ย่อมต่างกัน กิเลสส่วนปลีกย่อย ซึ่งมีอยู่ในบรรดาสรรพสัตว์นั้นมีมากต่อมาก ที่จะต้องนำอุบายเหมาะสมกันมาสั่งสอนให้ พอติดกับนิสัยนั้น ๆ เพื่อจะได้รับประโยชน์จากการฟัง จึงต่างกันระหว่างพระพุทธเจ้ากับ พระสาวกผู้ทรงธรรมบริสุทธิ์ด้วยกัน

การได้เห็นได้ยินมาด้วย การรู้ประจักษ์ใจตนด้วย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของโลกเรื่อง ของธรรมย่อมพูดได้อย่างเต็มปาก ไม่สะทกสะท้านว่ากลัวจะผิดไป ความรู้ธรรมเห็น ธรรมก็เช่นเดียวกับเราๆ เราเห็นสิ่งต่าง ๆ นั้นแล เราเห็นด้วยตาของเรา สิ่งนั้นมีรูป ลักษณะอย่างไร สีสนัวรรณะอย่างไร ย่อมไม่สงสัยในบรรดาคนมีนัยน์ตาอันดีทั้งหลาย

เสียงนั้นเสียงอะไร มีลักษณะและความหมายอย่างไร คนรู้ภาษาเดียวกันพูดภาษาเดียวกันรู้เรื่องกัน ย่อมไม่สงสัยในคำพูดนั้น ๆ จะนำเรื่องนั้นมาพูดได้อย่างคล่องแคล่วว่องไวด้วยความมองอาจกล้าหาญต่อเรื่องหรือเหตุการณ์ที่ได้ประสบมา

ธรรมซึ่งเป็นจริงเต็มส่วนอยู่แล้ว ผู้ประพฤติปฏิบัติรู้เห็นตามความจริงเต็มเม็ดเต็มหน่วย ย่อมนำมาพูดได้ตามหลักความจริงนั้น ๆ โดยไม่สะทกสะท้าน ด้วยเหตุนี้การประกาศสอนธรรมของพระพุทธเจ้าจึงเป็นเครื่องชักจูงจิตใจของสัตว์โลก ให้เข้าใจในอรรถธรรมได้ง่ายกว่าธรรมดาของสามัญชน หรือผู้ที่รู้ไม่จริงทั้งหลายแสดง

สมัยพุทธกาลท่านสอนกันด้วยปากเปล่าทั้งนั้น สอนออกมาจากความรู้อันจริงภายในใจ เพราะท่านปฏิบัติทางใจ ท่านรู้ด้วยใจ ไม่ว่าจะสมาธิ ท่านพูดได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย เพราะจิตของท่านเคยปฏิบัติสมาธิ รู้เห็นสมาธิ จิตเป็นสมาธิมาแล้วโดยลำดับ จะเป็นสมาธิขั้นใดท่านไม่สงสัย เพราะท่านเป็นมาแล้วท่านถึงได้นำมาสั่งสอนคน ปัญญาจะเป็นปัญญาขั้นใด มีแยกแยะแขนงออกไปลึกตื่นหยาบละเอียดอย่างไรบ้าง มีความฉลาดแหลมคมขนาดไหน ท่านเคยผ่านมาแล้วด้วยการปฏิบัติของท่าน การแสดงออกจึงไม่มีการสะทกสะท้าน เข้าใจทุกแง่ทุกมุมในธรรมที่นำมาพูด เมื่อเป็นเช่นนั้นทำไมผู้ฟังจะไม่เข้าใจ เพราะพูดความจริงไม่ผิดเพี้ยนไปไหน เราก็ปฏิบัติเพื่อรู้ความจริงอยู่แล้วด้วยกำลังสะอาดแสวงหาความจริงอยู่แล้วด้วย ต้องเข้าใจเป็นลำดับไป

แม้แต่บรรดาพระอรหันต์ซึ่งเป็นผู้ถึงวิมุตติพระนิพพาน อันเป็นหลักใหญ่ด้วยกันก็ตาม แต่อุบายวิธีที่จะแนะนำสั่งสอนประชาชนพุทธบริษัททั้งหลาย ย่อมมีแตกต่างกันหรือลึกตื่นหยาบละเอียดต่างกันโดยวิธีต่าง ๆ เพราะความฉลาดแหลมคมในแง่ต่าง ๆ นั้นต่างกัน ส่วนหลักใหญ่นั้นยกไว้ว่าเหมือนกัน

ครั้งพุทธกาลท่านทรงอรรถทรงธรรมไว้ด้วยใจ แสดงออกทางวาจา สั่งสอนกันด้วยวิธีนี้ทั้งนั้น ครั้นเวลาศาสนาล่วงไปได้หลายร้อยปี จึงได้พากันคิด กลัวศาสนาหรือธรรมของจริงนี้จะเลือนรางและเสื่อมสูญไปเสีย เพราะไม่มีใครทรงธรรมอันแท้จริงไว้เหมือนอย่างครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ จึงได้จดจารึกลงไว้ในคัมภีร์

เมื่อออกมาสู่คัมภีร์ ธรรมก็เป็นธรรมในคัมภีร์ เป็นธรรมในหนังสือไปละที่นี้ ผู้ศึกษาศานาก็พากันอ่านไปตามนั้น ชื่อของกิเลสก็ไปอยู่ในหนังสือหมด ชื่อของอรรถของธรรมก็ไปอยู่ในตำราหมด กิเลสพันห้าพันห้าร้อยแปด มรรคผลนิพพานก็ไปอยู่ในคัมภีร์หมด ไม่ได้คิดว่ากิเลส มรรคผลนิพพาน อยู่ที่หัวใจคนดังท่านชื่อบอกไว้ ผู้เรียนก็ไปจดจำเอาชื่อเอาเสียงของกิเลส มรรคผลนิพพานนั้นมา แต่ไม่ได้ตัวจริง ได้แต่ชื่อตัวจริง

ไม่มี ถ้าเป็นเงินก็มีแต่บัญชี แต่ตัวเงินไม่มี บัญชีจะเขียนไว้มากน้อยก็มีแต่ชื่อ ตัวเงินจริง ๆ ไม่มีตามบัญชีนั้น นี่มันเกิดประโยชน์อะไร อ่านวันยังคำก็ไม่จบบัญชีเงิน อ่านนับกันไม่ทราบวากี่ล้าน ๆ ก็ไม่จบ แต่ตัวเงินสดางค์หนึ่งก็ไม่มี มันเกิดประโยชน์อะไร

เมื่อศาสนาออกไปสู่คัมภีร์ไบเบิล ถู้อคัมภีร์ไบเบิลเป็นศาสนาโดยไม่คำนึงถึงตัวศาสนา คือตัวเราตัวท่านเป็นผู้รับเรื่องของสัจธรรมทั้งหมดแล้วก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร ได้แต่ชื่อของศาสนา ได้แต่ชื่อของกิเลส ชื่อของมรรคผลนิพพานไว้ในความจดจำเท่านั้น ส่วนกิเลสที่สนุกร้องเพลงอยู่บนหัวใจเราไม่ถลอกผิวบ้างเลย มรรคผลนิพพานก็เข้าแทรกหัวใจไม่ได้ เพราะไม่มีใครสนใจหาตัวจริงของมรรคของผล แล้วจะเกิดประโยชน์อะไรกับพวกเราชาวพุทธซึ่งทำตัวประดุจนกขุนทอง

คำว่าสัจธรรม ทุกข์ แนะ คัมภีร์ไบเบิลไม่ได้เป็นทุกข์ ไม่ได้แสดงทุกข์ขึ้นมาในตัวคัมภีร์เอง

สมุทัย เรื่องของความคิดความปรุงของใจ ความคะนองของใจ เกิดขึ้นจากกิเลสตัณหาทั้งหมด ท่านเรียกว่าสมุทัย ซึ่งมีชื่ออยู่ในคัมภีร์ไบเบิล แต่ตัวสมุทัยจริง ๆ ตัวกิเลสจริง ๆ มันอยู่กับคน อยู่กับหัวใจคน ความทุกข์จริง ๆ อยู่กับกายกับใจของคน คือเรา ๆ ท่าน ๆ นี้ แต่เราไม่มาคำนึง ไม่มาเรียน ไม่มาสังเกตตรงนี้ ซึ่งเป็นจุดของศาสนาซึ่งบอกไว้ และเป็นจุดที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนโดยแท้จริง ใจกลับไปอยู่คัมภีร์ไบเบิลเสีย ตะครุบเงาอยู่โน้นเสีย ไม่หันมาหาตัวจริงที่อยู่กับตัวตามคัมภีร์ซึ่งบอก

มรรค ก็มีชฎิมาปฏิบัติ มีสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปป มีสัมมาสมาธิเป็นที่สุด นี่คือทางเดินหรือเครื่องมืออันทันสมัยสำหรับแก้กิเลสทุกประเภท ก็มีแต่ชื่อเสียเราไม่ทำตาม ปล่อยทิ้งธรรมเหล่านี้ให้อยู่ในคัมภีร์ไบเบิลเสีย มอบธรรมเหล่านี้ให้ไปฆ่ากิเลสในคัมภีร์ไบเบิลเสีย ไม่สนใจนำเข้ามาฆ่ากิเลสในใจตัวเอง

นิโรธ คือความดับทุกข์ ก็ได้แต่ชื่อว่าดับทุกข์ ๆ ทั้ง ๆ ที่ทุกข์เต็มหัวใจ ไม่ได้ถลอกแม้ชนิดหนึ่งเลย จากความจำได้ว่านิโรธ ๆ นั้นนะ ได้พากันคิดบ้างหรือยังว่า กิเลสมรรคผลนิพพานที่มีชื่อในคัมภีร์ไบเบิลเข้ามาที่ใจชาวพุทธเรา ให้พากันปฏิบัติกำจัดกิเลสด้วยมรรค คือปฏิบัติเครื่องดำเนินซึ่งมีอยู่กับใจกับกายเราด้วยกัน คือทุกข์ สมุทัย นิโรธมรรค อันแท้จริงมีอยู่กับตัวเรา ส่วนชื่อธรรมเหล่านี้มีอยู่ในคัมภีร์

นี่มันออกไปข้างนอกเรื่อย ๆ ต่อมาก็เลยกลายเป็นนอกไปเสียหมด จากนั้นก็จะกลายเป็นศาสนพิธีเต็มตัวชาวพุทธ ไม่มีความจริงตามหลักศาสนาที่สอนไว้เลย แล้วจะเอามรรคผลนิพพานมาจากไหน ต่อจากนั้นก็ว่ามรรคผลนิพพานไม่มี จะมีอะไรกับโมฆ

บุรุษ โมฆสตรีที่ไม่สนใจในการประพฤติปฏิบัติตนตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ไม่มีจริงสำหรับคนที่มีแต่ชื่อศาสนาเต็มตัว ศาสนาพิธีเต็มใจ การปฏิบัติไม่มีแก่นใจ

แม้ในครั้งพุทธกาลก็เป็นได้เช่นนี้เหมือนกัน ผู้ไม่เชื่อไม่เคารพเลื่อมใส ไม่ประพฤติปฏิบัติตามก็เป็นโมฆบุคคลอยู่โดยดี ทั้งๆ ที่ท่านผู้ปฏิบัติตักดวงมรรคผลนิพพานนับจำนวนไม่น้อยผ่านหน้าผ่านตาอยู่หยกๆ ก็ไม่สนใจ นี่มรรคผลนิพพานไม่มี เพราะเหตุที่กล่าวมานี้แล ไม่ว่าจะสมัยใดก็เป็นโมฆะได้และสมบูรณ์ได้เพราะคนทำให้เป็น

ถ้าหากการประพฤติปฏิบัติตามหลักศาสนธรรม ที่ทรงสั่งสอนไว้แล้วโดยถูกต้องมีอยู่ตราบใด เรื่องมรรคผลนิพพานไม่ต้องถาม เพราะไม่มีกาล ไม่มีสถานที่ของการสิ้นสูญไปแห่งมรรคผลนิพพานแก่ผู้ปฏิบัติตามอยู่ หลักศาสนาจึงอยู่ที่การปฏิบัติ อยู่ที่การปฏิบัติมาตั้งแต่ไหนแต่ไร และจะยังอยู่ที่การปฏิบัตินี้ตลอดไป เพราะความจริงมีอยู่ที่ตรงนี้

ทุกข์ จะเป็นทุกข์กายก็ตาม ทุกข์ใจก็ตาม ก็เป็นเครื่องประกาศให้ความรู้คือใจนั้น ทราบอยู่ตลอดเวลาที่ทุกข์แสดงขึ้นมา เพราะคนไม่ใช่คนตาย คนมีหัวใจ ใจนี้เป็นธรรมชาติที่รับทราบอยู่เสมอ มีความรู้โดยลำพังตนเอง และรู้สิ่งที่ปรากฏขึ้นมาสัมผัสเกี่ยวข้องกับตนเอง เช่น ทุกข์เกิดขึ้นมากับกายกับใจ ใจเป็นผู้รับผิดชอบกายกับใจตัวเองอยู่แล้ว ทำไมจะไม่ทราบเรื่องของทุกข์ ทุกข์มากทุกข์น้อยทราบได้ทั้งนั้น นอกจากคนตายซึ่งไม่มีใจครอง จึงไม่ทราบว่าทุกข์เป็นยังไร ทุกข์มีหรือไม่มีก็ไม่รู้ เขาเอาไปเผาไฟจนเป็นเถ้าเป็นถ่านก็ไม่แสดงอาการทรมานทรมายอะไรเลย เพราะความรู้ที่รับผิดชอบสุขทุกข์ทั้งหลายไม่มี นี่ท่านเรียกว่าทุกข์สัจ คำว่าสัจจะก็คือความจริงอันหนึ่งแท้ๆ มีอยู่ที่นี้ คือที่กายกับใจนี้

สมุทัย เหตุเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ หรือธรรมชาติที่ผลิตทุกข์ให้เกิดขึ้นมาทางจิตใจได้แก่ธรรมชาตินี้ จะแก้ด้วยวิธีใด ธรรมชาตินี้คืออะไร ย่นย่อเข้ามาตามที่ท่านบอกไว้มีสาม คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา นี่คือตัวสมุทัย ท่านให้ชื่อว่าสมุทัย แล้วจะแก้ อันนี้ด้วยวิธีใด ธรรมชาตินี้เกิดที่ใจ อยู่ที่ใจ

ท่านสอนมรรค วิธีแก้คือสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปो สัมมาทิฏฐิ คือความฉลาด แลลมคม ความเห็นชอบ เห็นชอบในอุบายที่ควรจะแก้กิเลสทุกประเภทได้นั้นเอง จึงเรียกว่าเห็นชอบ ถ้าความเห็นเป็นเครื่องส่งเสริมกิเลสก็ไม่เรียกว่าความเห็นชอบ เรียกว่ามิจฉาทิฏฐิ ไม่ใช่สัมมาทิฏฐิ

สัมมาสังกัปปो ความดำริ ดำริชอบท่านก็บอก ดำริชอบ อากาโรของความคิดริชอบนี้มีที่แก่ท่านก็บอก ท่านแยกเป็นแขนงออกไป อပ္พะยาปาทสงกပ္โป ความคิดเพื่อความไม่พยายาทปองร้ายหมายโทษผู้อื่น ความคิดที่ผิดนั้น ตนก็ทำลายตนได้ และปองร้ายผู้อื่นได้ เพราะความคิดที่ผิดนี้ไม่เข้าใครออกใคร ใครคิดขึ้นมาผู้นั้นก็ชื่อว่าคิดเพื่อทำลายตนและทำลายคนอื่นได้ อวิหีสาสงกပ္โป ความไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น อันใดที่เห็นว่า เป็นภัยต่อจิตใจรวมหมดทั้งกายด้วย ก็พยายามหลีกเลี่ยงในสิ่งนั้น เนกขมมสงกပ္โป ความดำริคิดเพื่อจะออกจากเครื่องผูกพัน ท่านแยกแขนง ๆ ไปอย่างนี้ เหมือนดั่งต้นไม้มีแขนงมีกิ่งก้านสาขาต่าง ๆ จนกระทั่ง สมุมาสมาธิ เป็นที่สุด นี่คือเครื่องแก้กิเลส แก้สมุทัยนี้เอง

การดำเนินเพื่อการแก้กิเลสด้วยธรรมอันชอบแปดประการนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้ดำเนินเพื่อการแก้กิเลสไปโดยลำดับ กิเลสก็มีอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด มรรคก็มีอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด เหมาะสมกัน เหมือนเครื่องมือทำงานมีทั้งอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด

คำว่านิโรธ คือความดับทุกข์ เมื่อสติปัญญา มีความสามารถดับทุกข์ได้มากน้อย นิโรธะ คือความดับทุกข์ก็แสดงขึ้นมาโดยธรรมชาติของตน ไม่ต้องไปบังคับให้นิโรธต้องแสดงท่าดับทุกข์ทำนั่นทำนี่ มันเป็นอาการเป็นกิริยาอันหนึ่งเท่านั้นที่เกิดขึ้นในขณะที่บำเพ็ญ ท่านแจ่วอย่างนี้เพื่อเราจะได้เข้าใจถึงแขนงต่าง ๆ แต่ไม่ให้ไปยึดไปถือว่าเป็นตนเป็นตัว จนลืมนข้อปฏิบัติที่จะกำจัดกิเลสนั้นเสีย ได้แต่กิริยา ได้แต่ชื่อก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร

นี่คือเครื่องตัดสินของศาสนาว่า สามารถจะยังคนให้บรรลุมรรคผลนิพพานได้มากน้อย เป็นเครื่องตัดสินด้วยเครื่องมืออันนี้ ผู้ที่นำเครื่องมือนี้ไปประกอบ มีความสามารถฉลาดแหลมคมขนาดไหน เอ้า ถ้าเป็นผู้มีความสามารถ เครื่องมือนี้เหมาะสมอยู่แล้วเอาไปเถิด ไปปฏิบัติเถิด ไม่มีกิเลสตัวใดจะเหนือเครื่องมือหรือเครื่องประหารนี้ได้ กิเลสทุกประเภทต้องหมอบราบลงด้วยเครื่องมือนี้ไม่ว่ากาลใดสมัยใด อดีตที่ผ่านมาแล้วก็ด้วยเครื่องมืออันนี้ ที่กิเลสราบไปได้เป็นพระอรหันต์ขึ้นมา ก็เพราะเครื่องมือมีชัณมิมาปฏิบัติทานี่

พระพุทธเจ้าได้เป็นพระพุทธเจ้าก็เพราะเครื่องมืออันนี้ พระสาวกทั้งหลายได้เป็นพระอรหันต์ก็เพราะเครื่องมืออันนี้ ที่จะเป็นในระยะต่อไปก็เครื่องมืออันนี้ ไม่มีสิ่งใดกีดขวางทางเดินเพื่อความถึงวิมุตติหลุดพ้นได้ ธรรมชาติที่กีดขวางก็คือสมุทัยเป็นสำคัญ

เครื่องมือบุกเบิกธรรมชาติที่กีดขวางนี้ก็คือมรรคเป็นสำคัญ เมื่อทั้งสองอย่างนี้เข้าประกอบทำหน้าที่ต่อกันแล้ว ก็เป็นการบุกเบิกทำลายกิเลสไปในตัว นิโรธจึงตามหลังเฉยๆ มรรคฆ่ากิเลสเพื่อดับทุกข์ได้ขนาดไหน นิโรธก็แสดงความดับทุกข์ๆ ไปตามลำดับ เพราะอำนาจของมรรคทำงานฆ่ากิเลสโดยถ่ายเดียว นิโรธไม่เกี่ยวกับการฆ่ากิเลส

ธรรมจึงเป็นมัชฌิมาอยู่เสมอ ไม่มีที่จะต้องดัดแปลงแก้ไขที่ตรงไหน ว่าครั้งพุทธกาลท่านฆ่ากิเลสด้วยธรรมนั้นๆ บัดนี้ธรรมนั้นๆ ได้ล้าสมัยไปแล้ว กิเลสแข่งหน้าธรรมไปไกลแล้ว ไม่มีธรรมประเภทใดที่สามารถแก้กิเลสได้ จึงต้องผลิตธรรมขึ้นมาใหม่ อย่างนี้ไม่มี ธรรมเป็นธรรม เป็นเครื่องปราบปรามกิเลสด้วยความเหมาะสมตลอดมา จึงเรียกว่ามัชฌิมา คือเหมาะสมอยู่เสมอ

ผู้ที่กีดกันทางเดินของตัวก็คือเรา กีดกันมรรคผลนิพพานก็คือเรา ผู้จะบุกเบิกมรรคผลนิพพานให้ปรากฏขึ้นมาในใจก็คือเรา จึงไม่มีสถานที่หรือบุคคลใดที่น่าตำหนิว่ามากีดขวางทางเดินเพื่อความพ้นทุกข์ของเรา นอกจากจะตำหนิเราเท่านั้น ว่าเป็นผู้กีดกันและทำลายตัวเอง สถานที่ กาลเวลา ไม่มีทางที่จะไปตำหนิเขาได้ มันเป็นความจริงแต่ละอย่างๆ เรื่องทั้งหมดขึ้นอยู่กับเรา

มรรคผลนิพพานไม่มี มันจะมีอะไร ก็โหมบุกคุณ มันหมดคุณค่าราคาเสียทุกอย่างแล้วจะเอามรรคผลนิพพานที่ไหนซึ่งเป็นของมีคุณค่ามาก มาเกี่ยวข้องกับบุคคลที่หมดคุณค่าแล้วนั้น เหมือนคนตายแล้วเอาสายสร้อยสังวาลไปประดับตกแต่งให้มีสง่าราศี สวยงามที่ตรงไหนก็คนตายแล้ว เอาเครื่องประดับไปประดับหาพระแสงอะไรก็ประดับคนตาย มีค่าที่ไหน มันเหมาะสำหรับไฟไฟเท่านั้น คนตายทั้งเป็นก็เป็นอย่างนั้น จะเอามรรคผลนิพพานไปประดับยังไร ต้องประดับคนที่มรรคผลนิพพานมีราคา ผู้มีความใคร่ความสนใจในอรรถในธรรม มีความประพฤติปฏิบัติดีตามหลักธรรม ผู้เช่นนี้คู่ควรกับมรรคผลนิพพาน มรรคผลนิพพานอยู่กับคนนี้ ซึ่งเหมือนกับคนเป็น เอาอะไรมาประดับก็ได้ ธรรมมาลังการ ธรรมะเครื่องประดับประเภทไหนได้ทั้งนั้น ขึ้นอยู่กับเจ้าของที่จะสามารถนำธรรมะนั้นๆ มาเป็นเครื่องประดับตัว

จิต ไม่ใช่จะมีดับอยู่ตลอดเวลา เหมือนอย่างกลางคืนเวลานี้ไม่ใช่จะมีดับอยู่อย่างนี้ตลอดไป พอพระอาทิตย์โผล่ขึ้นมาความมืดก็หายไป นี่ความมืดที่มีอยู่ในจิตใจของเรา ก็เพราะสติปัญญายังไม่สามารถผลิตตัวขึ้นมาได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยเท่านั้น ความมืดที่มีอยู่ภายในใจจึงเหมือนมีอำนาจและทำใจให้มืดได้ตลอดไป ประหนึ่งใจจะไม่มีวัน

สว่างไสวไร้ความมืดมิดปิดทวารนี้ไปได้เลย จะมีตบอดอย่างนั้นตลอดก็ตลอดกลับ
ความจริงก็ไม่เป็นเช่นนั้นเสมอไป ใจที่มีธรรมย่อมมีเวลาสว่างได้

ถ้าการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมพระพุทธเจ้า ยังมีอยู่ในจิตใจดวงใดใน
บุคคลผู้ใด จิตของผู้นั้นจะมีความสว่างขึ้นมาโดยลำดับจนถึงความสว่างเต็มที่ ไม่มีมลทิน
แม้ชนิดแปดเปื้อนภายในจิตใจ กลายเป็นผู้บริสุทธิ์ขึ้นมาได้จากความโง่เขลาเบาปัญญาซึ่ง
เคยมีมาแต่ก่อน

พระพุทธเจ้าก็ทรงอุบัติขึ้น ในท่ามกลางแห่งความโง่เขลาเบาปัญญาเช่นเดียวกับ
พวกเรา ความมืดบอดมีเหมือนกัน กิเลสมีอยู่จะไม่เรียกว่าคนมืดบอดยังไง พระราชบิดา
พระราชมารดาทั้งสองก็เป็นคนมีกิเลส พระองค์ก็เป็นคนมีกิเลส เกิดในท่ามกลางแห่ง
ความมีกิเลสทั้งร่างกายและจิตใจที่เต็มไปด้วยกิเลสเหมือนกัน

แต่เมื่ออาศัยการชำระสะสางซักฟอกอยู่เสมอ จิตใจก็โผล่ขึ้นมาจากความมืดบอด
ทั้งหลาย กลายเป็นผู้บริสุทธิ์ขึ้นมา พระทัยสว่างกระจ่างแจ้ง เป็นโลกวิทู รู้แจ้งโลกทั้งปวง
แต่ก่อนไม่ได้ทรงเปล่งพระวาจาว่ารู้แจ้งโลกเพราะยังไม่แจ้ง แม้แต่จะรู้แจ้งตัวเองยังไม่รู้
แจ้งได้ จะไปรู้แจ้งโลกได้อย่างไร โลกชั้นธตัวเองยังไม่รู้จะไปรู้โลกชั้นธ โลกธาตุภายนอกได้
ยังไง พอทราบตัวเองแจ้งชัดก็กระจายไปหมด รู้ได้หมด จึงทรงมีพระนามว่าโลกวิทู เรื่อย
มาจนปัจจุบันนี้

สาวกทั้งหลายก็เกิดมาในท่ามกลางแห่งคนมีกิเลสเหมือนกันกับพวกเรา จะว่าใคร
ดีใครยิ่งใครหย่อนกว่าใคร เมื่อมีพ่อแม่เป็นแดนเกิดด้วยกัน เป็นผู้มีกิเลสด้วยกัน ผู้เกิด
มาก็เป็นคนมีกิเลส พ่อแม่ผู้ให้กำเนิดก็เป็นผู้มีกิเลสด้วยกัน ซึ่งเป็นเรื่องของความมืด
บอดด้วยกัน อาศัยที่เราบำเพ็ญทั้งใหม่และเก่าอยู่เสมอ ประพฤติปฏิบัติตัวด้วยธรรมนี้
แลซึ่งเป็นเครื่องขัดเกลาสิ่งที่มีตบอดที่มีอยู่ภายในใจ ใจค่อยสว่างกระจ่างแจ้งขึ้นมา
เรื่อย ๆ

อย่างคำที่ว่าจิตสงบ นี่เราไม่เคยได้ยินแต่ก่อน อย่างว่าถึงเราทำได้เลย ความได้ยิน
ก็ไม่เคยได้ยิน แต่เมื่อเราได้ศึกษาธรรมกับครูกับอาจารย์เรื่อย ๆ เราก็อำนาจ ความ
สงบก็ค่อยปรากฏขึ้นภายในใจเรา เอ้อ วันนี้นสบาย จิตสงบไม่วุ่นวาย ถ้ายิ่งได้ประพฤติ
ปฏิบัติมากเข้า ความสงบก็เปลี่ยนสภาพสู่ความละเอียดเรื่อย ๆ ไป ความสงบมีมากเพียง
ไร ความสบายก็มีมากเพียงนั้น ความสุขมีมากเพียงนั้น

เท่าที่ความสุขไม่ปรากฏก็เพราะความสงบไม่มี ความวุ่นวายนั้นแลเป็นเครื่องก่อก
วนไม่ให้เกิดความสงบขึ้นมาได้ เพราะฉะนั้นการชำระจิตใจด้วยจิตตภาวนาจึงเป็นการ

ระดับความวุ่นวายทั้งหลาย เพื่อให้ความสงบปรากฏตัวขึ้นมา ความสุขซึ่งเป็นเงาเทียมตัวกับความสงบนั้น ย่อมปรากฏตัวขึ้นมาตามลำดับ จนกระทั่งปรากฏอย่างเด่นชัด นี่ท่านให้ชื่อว่าสมาธิ ได้กลายมาเป็นสมบัติของผู้บำเพ็ญจิตตภาวนาอย่างชัดเจน

เมื่อจิตมีความสงบหลายครั้งหลายหนก็เป็นฐานมั่นคงขึ้นมาภายในใจ เรียกว่าจิตเป็นสมาธิ คือจิตมีหลักฐานมั่นคงไม่หวั่นไหวโยกคลอนง่าย ๆ เหมือนอย่างแต่ก่อน ความรับสัมผัสรับได้เพราะจิตเป็นเจ้าฉลาดรู้ตลอดเวลาอยู่แล้ว ทำไมจะรับทราบไม่ได้อะไรสัมผัสต้องรับทราบ แต่ไม่หวั่นไหวไปตามนั้นอย่างง่ายตายเหมือนแต่ก่อนเท่านั้นเอง

ที่นี่เราควรพิจารณาทางด้านปัญญา เอ้า ปัญญาคือความฉลาดแหลมคม ชูดค้นลงได้ ลึกตื่นหยาบละเอียดสามารถทำได้ทั้งนั้น เราชูดค้นทั้งแผ่นดินเราชูดได้ก็เมตรเรายังชูดได้ เจาะหินเจาะเพชรยังเจาะได้ แต่จะมาเจาะธาตุชั้นธของตัวเองนี้ ทำไมจะเจาะไม่ได้ เจาะไม่ทะลุ ถ้าใช้ปัญญาเจาะยิ่งลึกยิ่งกว่าเจาะสิ่งเหล่านั้นเสียอีก สติปัญญายังละเอียดแหลมคมยิ่งกว่าเครื่องมือทั้งหลายที่เจาะหินเจาะเพชรนั้นอีก พระพุทธเจ้าท่านเจาะด้วยวิธีนี้ ปัญญาคือความฉลาดแหลมคม สอดส่องเข้าไป ชูดค้นเข้าไป

ความจริงมีอยู่ เราป็นเกลียวความจริงต่างหาก จึงชนเอาทุกข์ขึ้นมาเผาตนเอง แต่เราก็ไม่เห็นโทษแห่งความป็นเกลียวกับธรรมว่าเป็นโทษ จึงต้องป็นอยู่เสมอ ป็นเสมอก็ทุกข์อยู่เสมอ ป็นไม่หยุดก็ทุกข์ไม่หยุด ทุกข์อยู่รำไปไม่มีใครช่วยได้ถ้าเราไม่ช่วยตัวเอง ด้วยการฝืนกิเลสและปฏิบัติตนตามธรรม

เอ้า เพื่อไม่ป็นเกลียว มันป็นยังงใในธาตุชั้นธอันนี้ พิจารณาดูทั้งข้างนอกข้างใน นับแต่วันเกิดมาร่างกายป็นยังงใ ตัวเล็ก ๆ โตขึ้นมาขนาดนี้แล้วป็นยังงใ มันค่อยทรุดโทรมลงไป ข้างนอกข้างในมันเปลี่ยนไปโดยลำดับลำดับตาเห็นได้อย่างชัดเจน ไม่ปิดไม่บังทั้งวันทั้งคืน รู้อยู่เห็นอยู่ด้วยใจของเราเองซึ่งเป็นผู้รับทราบกับสิ่งเหล่านี้

เรื่องอนิจจัง ก็เห็นได้ชัด ทุกข์ ก็ป็นอยู่แล้ว ทุกข์ มันข้งเรานี้ซิ นั่งก็นั่งอยู่กับกองทุกข์ นอนอยู่กับกองทุกข์ ยืนเดินนั่งนอนอยู่กับกองทุกข์ทั้งนั้น ถูกทุกข์มันข้งอยู่ตลอดเวลา เราจะว่าทุกข์ข้งเราก็ได้ แยกไปชิสติปัญญาเรามี ย่อมจนตรอกให้กิเลสกองทุกข์ข้งอยู่ทำไม

อันใดป็นอุบายที่จะถอดถอนหรือได้สติสตั้งขึ้นมา ได้ความคิดอ่านแปลก ๆ ขึ้นมาเพื่อถอดถอนความโง่เขลาเบาปัญญาของตน อันนั้นเรียกว่าปัญญา เรียกว่าธรรมทั้งนั้น ไม่จำเป็นจะต้องมีอยู่ในแบบแผนตำรับตำราอย่างเดี่ยว เพราะกิเลสไม่ใช่ว่าถูกข้งให้

อยู่ในแบบแผนตำรับตำราถ่ายเดี่ยวเท่านั้น มันอยู่ได้กับหัวใจของคน สิ่งที่ทำให้เป็นกิเลส มากน้อยมันเป็นไปได้ทั้งนั้น โดยไม่คำนึงถึงแบบแผนตำรับตำราเลย แต่เวลาเราจะ พิจารณา ทำไมจึงต้องไปค้นหาแบบแผนตำรับตำราเสียทุกบททุกบาททุกคาถาบาลี อุบายวิธีนี้มีในตำราไหม อุบายวิธีที่ท่านเขียนไว้ไหม บทเวลาสั่งสมกิเลสพอกพูนหัวใจไม่ เห็นไปดูตำราเสียก่อนละ ถ้าอย่างนั้นก็ไม่ต้องกัน เพื่อให้ทันกัน เอ้า คิดขึ้นมา อุบายวิธีใด ที่เป็นไปเพื่อความถอดถอนตัวเองให้รู้แจ้งเห็นจริง นั่นแหละคือ ปัญญา นั่นแหละคือ ธรรม

ธรรมมีอยู่กับเรา จงหาอุบายวิธีฉลาดแหลมคมแก่ตัวเราเอง ดูที่ตรงขั้นนี้ดูให้ ชัดเจน หน้าที่ของเราที่จะดู เวลานี้กำลังทำงาน จงบังคับจิตใจให้ทำงานในหน้าที่ของตัว อย่าให้วอกแวกคลอนแคลนส่งไปข้างนอก การส่งไปไหนทั้งวันทั้งคืน ส่งตั้งแต่วันเกิดมา ได้ประโยชน์อะไร เวลานี้จะส่งจิตใจเข้าสู่สภาวะธรรมทั้งหลายมีกายเราเป็นต้น เพื่อจะ ถอดถอนตนออกจากหล่มลึกนี้ ทำไมถึงไม่พอใจคิดเข้ามา มีแต่พอใจคิดภายนอก ซึ่งเป็นพื้นเป็นไฟทั้งนั้น ยังไม่เห็นโทษอยู่หรือ เอาเผ็ด ๆ ร้อน ๆ อย่างนั้นซิ อุบายวิธีแก้ตัว เองหรือสั่งสอนตัวเองต้องสั่งสอนอย่างนั้น

ค้นเข้าไปให้เห็นชัด ในรูปในกายก็อย่างที่เห็นนี้แหละ โลกทั้งโลกที่มีรูปมีกายมัน เหมือนกัน สีสันวรรณะความสูงต่ำอะไรไม่สำคัญ สำคัญที่มันเหมือนกันในเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือเป็นรูปเป็นกายเหมือนกัน

อนัตตา เอ้า พิจารณา ดู อันไหนเป็นเรา อะไรเป็นของเรา กอรูปทั้งหมดที่เรียกว่าร่างกายทั้งท่อนี้แหละ ทั้งเวทนา ความสุข ความทุกข์ ฉะๆ ที่ปรากฏตัวขึ้นมาแล้ว ดับไปๆ สัญญา สังขาร วิญญาณ เหล่านี้มันเป็นอาการอันหนึ่งๆ เท่านั้น ไม่ได้มารับ ทราบเราว่าเราเป็นอย่างนั้น เราเป็นอย่างนี้ มีแต่เราไปรับทราบเขา ก็หลงเขา ไปยึดเขา ปีนเกลียวกับธรรมที่ท่านว่า สัพเพ ธมฺมา อนัตตา ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา สัพเพ ธมฺมา นาลิ อภินเวสย ธรรมทั้งปวงไม่ควรถือมั่น ถึงขั้นสุดท้าย พิจารณาหมดบรรดาสภาวะ ธรรมทั้งมวล นั่นฟังแต่ว่าทั้งปวงนั้นคือทั้งหมด ไม่ควรถือมั่น

นั่นถึงเวลาจะปล่อยแล้วปล่อยหมด ขึ้นบันไดไปถึงบ้านแล้วก็ปล่อยบันได เดิน ทางเข้ามาถึงจุดที่หมายแล้วก็ปล่อยทาง เมื่อจิตก้าวขึ้นเป็นตัวของตัวเองอย่างเต็มที่โดยไม่ ต้องพึ่งพิงอาศัยอะไรแล้ว จิตก็ปล่อยหมด นี่สัพเพ ธมฺมา อนัตตา จุดสุดยอดจริงๆ แล้ว สัพเพ ธมฺมา อนัตตา ปล่อยหมดโดยประการทั้งปวง

นั่นคือปัญญาแห่งทะเลไปหมดแล้วจะไม่ปล่อยยังงี้ จะไปถืออะไรไว้ รูปก็ปล่อย เวทนาจึงปล่อย เวทนา ความสุข ความทุกข์ เฉยๆ ที่เป็นภายในร่างกายจิตใจปล่อยไปหมด สัญญา ความจำได้หมายรู้มามากน้อยจำได้เท่าไรปล่อยหมด สังขาร วิญญาณ ปล่อยหมด แม้ที่สุดจิตซึ่งเป็นที่ยึดในตัวอันสำคัญ พิจารณาเข้าจริงๆ จังๆ แล้วปล่อยหมด จิตก็ไม่ยึดจิต รู้จริงแล้วไม่ยึด นั่นละท่านว่า สมุสฺสํ ตณฺหํ อพฺพยุหฺหํ นิจฺจนาโต ปรินิพฺพุโต ถอนกิเลสตัณหาออกพร้อมทั้งราก เป็นผู้ดับสนิทในความหิว นิจฺจนาโต ปรินิพฺพุโต ความหิวคือความอยากด้วยอำนาจของกิเลสตัณหาอันแหละดับสนิท ก็มีเท่านั้น

นี้จะเรียกว่าได้มรรคผลนิพพานหรือไม่ที่นี้ เมื่อพิจารณาถึงขนาดนั้นแล้ว ได้ไม่ได้ก็ไม่เห็นสำคัญอะไร ทราบอยู่กับตัวแล้วจำเป็นต้องไปหาชื่อหานามที่ไหนมาอีก มาตีตรากันทำไม เหมือนรับประทานอิมแล้วตีตราให้หรือไม่ตีตราให้ เช่นใบอิมให้หรือไม่เช่นใบอิมให้ ให้ประกาศนียบัตรหรือไม่ให้ไม่สำคัญ ก็เราอิมแล้วรู้ยู่นี้ เอาใบประกาศมาทำไม รู้ยู่ในตัว ใบประกาศมันเกิดประโยชน์อะไร ชื่อนามเกิดประโยชน์อะไร สิ่งที่เป็นประโยชน์แท้ๆ ก็เราเป็นผู้ทรงไว้แล้วเวลานี้ นั่นละมรรคผลนิพพานแท้ๆ เป็นอย่างนั้น

มีอยู่กับจิตทุกดวงที่ว่ามาทั้งนี้ ไม่ว่าจะจิตหญิงจิตชายเมื่อชำระได้ อันนั้นเป็นสมมุติอันหนึ่ง ธรรมชาติของความรู้ันไม่ได้มีอยู่กับคำว่าเป็นหญิงเป็นชาย อันนี้แหละเป็นแก่นสำคัญ เป็นแก่นสำคัญ เป็นแทนเป็นแก่นอันสำคัญ แก้กี้แก้เพื่อจะให้เห็นธรรมชาติอันสำคัญนี้เต็มภูมิของจิตของธรรม

แบกอะไรมันก็ไม่ทุกข์เหมือนแบกธาตุแบกขันธุ์ แบกอุปาทานในขันธุ์และอารมณ์ทั้งปวง เราแบกไม้หามเสาถึงเวลาปล่อยวางก็ได้ปล่อย แบกธาตุแบกขันธุ์นี้มันไม่ได้ปล่อยนา ตายแล้วยังหวงอีกด้วย เวลาจะตายยังหวงไม่อยากจะตาย หวงก็คือ อยากจะหาม อยากจะแบกทุกข์ต่อไปอีกยู่นั่นแล ให้รู้ให้ปล่อยทั้งที่ยังไม่ปล่อยขันธุ์นี้ซิ วางเสียตอนที่ยังไม่ได้วางขันธุ์ทั้งนี้ มันเหมาะะ อยู่สบาย

ใครจะมีความฉลาดแหลมคมยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า ที่สั่งสอนสัตว์โลกให้ถึงความสบายอันสูงสุดนี้ มีหรือในโลกนี้ มีใคร ไม่มองเห็นใครจะฉลาดยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า พุทฺธฺสรณํ คจฺฉามิ เอวํ ยึดให้ถึงใจ ปฏิบัติให้ถึงตัวจริงความจริง

เราจะพบศาสดาที่ตรงความจริงล้วนๆ นั่นแหละ คือจิตที่บริสุทธิ์ล้วนๆ นั่น เมื่อถึงจิตบริสุทธิ์แล้ว เราจะไม่ถามหาศาสดาเลยว่าอยู่ที่ไหน นิพพานไปแล้วก็ปีก็เดือนอันเป็นกาลสถานที่เวล่ำเวลาเท่านั้น ไม่มีปัญหาอะไรเลย ความจริงก็คืออันนี้ อันนี้เป็นฉันใดพระพุทธเจ้าเป็นฉันนั้น แล้วจะไปถามหาพระพุทธเจ้าที่ไหนอีก เพราะอยู่ที่ไหนก็เหมือน

อยู่กับพุทธะ นี้แหละพุทธะแท้ ถึงพุทธะนี้แล้วก็เหมือนเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลาอกาลโก

เอาละการแสดงธรรมก็เห็นสมควร รู้สึกเหนื่อย ๆ